

Replik till Ola Tunander

Bror Stefenson

Vad är historia och vad är aktuellt i den svenska utrikes-, säkerhets- och försvarsdebatten? Svenska verksamheter och åtgärder under andra världskriget anses tillhöra historien, men motsvarande för kallakrigsepoken svävar fortfarande någonstans mellan motstridiga diskussioner och historieberäkningar. En tydligt tendenslös beskrivning med politiska förtecken kan spåras i vissa skrifter om ubåtskränkningarna på 1980-talet. Det är olyckligt eftersom det hindrar möjligheterna till en balanserad och sann beskrivning av vad som hände. Konspirationsteorier frodas och utnämns till konkurrerande paradigmer av skribenterna. Detta märks tydligt i Ola Tunanders långa inlägg till *Forum navale* nr 65, "Det kalla krigets historia, vetenskap och spelet under ytan".¹ Det är gamla skrönor som framförs om och om igen med tillyxad och anpassad bevisföring. En parallell kan vara kulknappsteorin om Karl XII:s död som hävdas fortfarande efter nära 300 år.

Ubåtskränkningarna påstås ha utförts av västmakter, enkannerligen USA. Jag har funnit det nödvändigt att i kortfattade punkter peka på omöjligheter och

---

Bror Stefenson, f. 1929, pensionerad viceamiral. Var 1/10 1982 nybliven försvarsstabschef då Hårsfjärdenjakten började. Dessförinnan ubåtsofficer och chef för Kustflottan. 1987 chef för Försvarshögskolan, pensionerad 1991. Ledde Projekt Krishantering vid Kungl Krigsvetenskapsakademien och var enmansutredare för SOU 1995:29, *Civilt bruk av Försvarets resurser* på 1990-talet. Stefenson är hedersledamot i Kungliga Örlogsmannasällskapet och medlem i Sjöhistoriska Samfundet.

felaktigheter i denna amsaga. I övrigt hänvisar jag till min bok – *Från periskop och brygga* – som medlemmarna i Sjöhistoriska Samfundet fick för två år sedan.²

1. För att kunna behandla ubåtskränkningarna måste man ta till ett betydligt större grepp än en enstaka ubåtsjakt. Att såsom Tunander gör basera hela sin kritik på Hårsfjärdenincidenten blir ofullständigt och missvisande. Allrahelst som kritiken går på två vitt skilda spår: dels ”det var inga ubåtar inne på svenskt territorium”, dels ”de kom från väst”. Att märka är också att vi som jagade hela tiden gjorde detta utan att peka ut eller förutsätta kränkande nation. Sådant kunde först göras vid efteranalyser då alla kända fakta förelåg.

2. ”Varför använde svenska amiraler en begränsad vapeninsats [...]?” skriver Ola Tunander på sidan 126. Detta uttalande vittnar om en oförståelse för den svenska situationen i oktober 1982. Det fanns internationella regler för hur främmande ubåtar skulle avvisas – observera avvisas. Successivt hade regeringen skärpt reglerna så långt som var möjligt inom denna internationella ram, Från början skulle ubåten ”varnas” vilket skärptes till direkta vapeninsatser för att ”tvinga upp” en främmande ubåt. Längre kunde vi knappast gå – det var ju ändå fredstillstånd, och det är skillnad mellan att ”tvinga upp” och att ”sänka”. I Sverige är vi vana vid graderad våldsanvändning mot ”inbrottstjuvar”. 36 detonerade sjunkbomber och fyra minsprängningar visar på allvaret i våra försök att sätta stopp för kränkningarna. Säkerheten för oss själva spelade också sin bestämda roll.

3. Om man tar i betraktande andra världskriget och hela kalla kriget vet vi med säkerhet att Sovjetunionens ubåtar medvetet kränkte svenska vatten både när civila handelsfartyg sänktes och när *U 137* körde in i Blekingeskärgården. Däremot finns inget motsvarande vad gäller västubåtar.

4. Det var först under Hårsfjärdenjakten som vi i den operativa ledningen av försvaret fick fullt klart för oss att det var miniubåtar (små ubåtar med maximalt tioalet man ombord) som trängde in i vår skärgård. Sådana fanns i Sovjetunionen och det fanns rapporter om dem från 1968 och bilder på dem från 1979 och 1982.

I en bok av Victor Suvorov (avhoppare) hävdas att det fanns spetznasförband (för infiltration) med miniubåtar ingående i varje sovjetisk flotta. Vladimir Kurojedev (tidigare sovjetisk marinchef) har verifierat dessa uppgifter vad gäller miniubåtarnas kvaliteter.

5. Ola Tunander har i sin kritiska artikel en bild på en sovjetisk Whiskeyubåt och säger att den inte har någon köl. Varje läsare kan se att en köl finns under

den aktra delen av ubåten, Det är den som gjorde avtryck när ubåten landade på botten. Trimmet kan då ha varit akterligt och orsakat en längre skåra vid "landningen". Med ett akterligt trim skadas inte hydrofonbalkongen i fören.

6. Det är ett falskt påstående att jag och Emil Svensson skulle ha föreslagit att Sovjetunionen skulle pekats ut. Påståendet är dessutom en kränkning av medlemmarna i kommissionen där deras oväld och integritet misstänkliggörs. Förslaget togs fram inom kommissionen innan experterna fick en anmaning att yttra sig.

7. Ola Tunanders (OT:s) metoder för bevisföring är av både historiker och statsvetare omvittnat obskyra. Det gäller både hänvisning till okända uppgiftslämnare och till dokumentationen. Mängden fotnoter har inte mycket bevisvärde eftersom det är OT:s eget urval ur en mycket större flora av oanalyserade anteckningar (många, många hyllmetrar med pärmar). Hänvisningarna till krigsdagböcker, särskilt till sådana som är antecknade av handläggare hos perifera befattningshavare, måste tas med en stor nypa salt eftersom vederbörande inte gått vidare från lösa förmodanden till fakta. Alla som har varit med om att göra anteckningar i krigsdagböcker vet att mycket av stundens nedteckningar får sin oskyldiga förklaring i efterhand. OT:s användning av sådant som bevis är som om man skulle använda alla tips till polisen, under en pågående jakt på brottslingar, till en seriös utredning. Det är dessutom, som OT själv skriver, inga bevis.

8. En mängd botten-spår upptäcktes i och runtomkring Hårsfjärden efter ubåtsjakten där. Även i gotländska farvatten fanns det spår. De kunde tidsbestämmas och de flesta kunde inte hänföras till ankringsspår. Deras bevisvärde går förstås att ifrågasätta eftersom någon ubåt inte fanns kvar när spåren upptäcktes. Alla slags ubåtars skrovkonfiguration undersöktes så gott det gick. Sovjetiska ubåtar har vid kontroller visat sig vara olika undertill. Sätillvida finns det inga entydiga bevis i likhet med fotavtryck, men det finns flera som endast kan vara gjorda av östubåtar

9. Eldförbudet vid Mälsten har utretts i detalj och det har visat sig att minor sprängdes på indikationer och att den order som nådde fram efter midnatt gällde eldtillstånd. När jag ser den noggranna redovisningen av ordergivning och händelseförlopp blir jag fortfarande inte nöjd med de komplicerade ledningsförhållandena som försvaret tvingades använda sig av. Det har jag också pekat på tidigt i efteranalyserna. Alltför många ledningsnivåer förhindrade tydlig ordergivning. Det är snarare ett under att vi kunde agera utan alltför stora och ödesdiga missförstånd. Någon skadad ubåt släpptes inte ut. Frågetecknen handlar om det över huvud taget fanns någon ubåt där.

10. Nils Bruzelius genmäle i nr 65 av *Forum navale* är nog så riktigt i det att man har svårt att förstå varför en utgående främmande ubåt skulle välja den enda väg som var spärrad när det fanns flera andra obevakade. I övrigt är också hans kritik av Tunanders konspirationsteori utomordentligt avslöjande och träffande.

I min bok *Från Periskop och Brygga* finns bl. a. min dagbok från Hårsfjärdenjakten. För en läsare borde där framstå klart att konspirationer från min sida, mitt uppe i jakten, skulle varit omöjligt att hantera och hinna med. Tunanders påståenden om vad jag skulle gjort vid "sidan av" är klart kränkande. Vårt, till synes, resultatlösa försvar av vårt lands territorium hade nog ändå sin positiva effekt för vår säkerhet (jmf. slutavsnittet av min bok)

Tre undersökningskommissioner utredde ubåtsjakterna under 80-talet (1983, 1995 och 2001).³ De borde vara garantier för att det inte finns något dolt. Ingen av dem har kunnat finna bevis för att det var västubåtar som återkommande kränkte oss, medan deras krav på bevisföringen angående att sovjetubåtar varit här är olika. Ribban har lagts allt högre.

I dag är vår säkerhetspolitiska situation helt annorlunda. Det kalla kriget har förklingat. Om det finns kvarvarande problem och diskussionsämnen angående vår säkerhetspolitik under kalla kriget och hur vi lyckades hantera dess påfrestningar, låt oss då hoppas att oberoende och seriösa historiker och samhällsvetare har tillräckligt underlag för att beskriva en riktig historisk bild, i likhet med den svåra bilden av Sverige under andra världskriget.

Noter

¹ Tunander, Ola, "Det kalla krigets historia, vetenskap och spelet under ytan." *Forum navale* nr 65 2009, s. 125-154.

² Stefenson, Bror, *Från periskop och brygga: ubåtsman och amiral under kalla kriget*. Bokförlaget Magnus Ullman: Stockholm 2007

³ SOU 1983:13, *Att möta ubåtshotet: ubåtskränkningarna och svensk säkerhetspolitik*. Betänkande av Ubåtsskyddskommissionen. Statens offentliga utredningar. Stockholm 1983. SOU 1995: 135, *Ubåtsfrågan 1981–1994*. Rapport från Ubåtskommissionen. Statens offentliga utredningar. Stockholm 1995. SOU 2001:85, *Perspektiv på ubåtsfrågan: hanteringen av ubåtsfrågan politiskt och militärt*. Statens offentliga utredningar. Stockholm 2001.